

QORAQALPOG'ISTONDA KASABA UYUSHMALARI TARIXI MANBASHUNOSLIGI

Erniyazova D.B.

Nukus davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti
erniyazovadilaram@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15643832>

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekistonda kasaba uyushmalari harakati tarixi va rivojlanishi, xususan, Qoraqalpog'iston kasaba uyushmalari tarixiga oid manbalar, ularda kasaba uyushmalari faoliyatining yoritilishi haqida so'z boradi. U mintaqada kasaba uyushmalari paydo bo'la boshlagan XX asr boshidan Sovet hokimiyatining oxirigacha bo'lgan davrni, shu jumladan sanoatlashtirish, kollektivlashtirish va Ikkinchi jahon urushi kabi muhim voqealarni o'z ichiga oladi. Kasaba uyushmalari harakatining kelajakdagi istiqbollari muhokama qilishdan oldin, biz kasaba uyushmalarining paydo bo'lishi va shakllanishi davridagi tarixiy o'tmishi, o'sha davrdagi tarixiy fon va rivojlanish tendentsiyalari haqida tushunchaga ega bo'lishimiz kerak. Kasaba uyushmalari tarixini o'rganish davlat tuzilmasining mavjud shakllari sharoitida jamoat tashkilotlari, xususan, kasaba uyushmalarining rivojlanish dinamikasi va imkoniyatlarini tahlil qilish imkonini beradi.*

Kalit so'zlar: *kasaba uyushmalari, O'zbekiston, Qoraqalpog'iston, Sovet davri, manbashunosligi, manbalar, madaniy-ma'rifiy ishlar, partiya nazorati, ijtimoiy himoya.*

Mustaqil O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida fuqarolar huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan jamoat birlashmalari alohida o'rin tutadigan jamoatchilik tafakkuri va davlat qurilishi shakllarida tub o'zgarishlar ro'y bermoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev «Salkam 120 yillik tarixga ega O'zbekiston kasaba uyushmalari faoliyati davomida yuksalish va pasayish davrlari ham yuz bergan, lekin bu tashkilot hech qachon o'z dolzarbligini yo'qotmagan», - deya ta'kidlab o'tti.

O'zbekiston Respublikasi va Qoraqalpog'iston Respublikasi kasaba uyushmalari tarixi katta tarixshunoslik bazasiga ega. Kasaba uyushmalari harakatining asosini, tarixiy adabiyotlarga ko'ra, 20-asrning 20-yillarida paydo bo'lgan va shakllangan mehnatkash ommaning kasaba uyushmalari tashkil etadi. Umuman olganda, O'zbekiston kasaba uyushmalari tarixiga juda katta hajmli va puxta ilmiy ishlar bag'ishlangan. Bu ishlarning tizimli tahlili kasaba uyushmalari tarixiga oid ilmiy-tadqiqot jarayonini ikki bosqichga - sovet davridagi muammoni o'rganish va O'zbekiston Respublikasining milliy mustaqillik davrini o'rganishga bo'lgan zarurligini yaqqol ko'rsatib turibdi.

Birinchi bosqich ma'muriy-buyruqbozlik boshqaruv tizimi mavjud bo'lgan davrda nashr etilgan ilmiy ishlarni o'z ichiga oladi, ilmiy ishlanmalarga "sinfiy

yondashuvi" ning o'ziga xos xususiyatlari bilan tarixiy jarayonlar va hodisalarning usullari va xususiyatlarini tanlashga olib keldi.

Ikkinchi bosqichga O'zbekiston milliy mustaqilligi davrida nashr etilgan, umuminsoniy qadriyatlar, demokratiya g'oyalari va jamiyatning barqaror rivojlanishi tamoyillari asosida zamonaviy fanning ilmiy-uslubiy asoslariga asoslangan asarlar kiradi[1].

Kasaba uyushmalarining paydo bo'lishi va rivojlanishi tarixi muammolari, ularning ijtimoiy, kadrlar va boshqa jihatlari Sovet jamiyati rivojlanishining barcha bosqichlarida tadqiqotchilar tomonidan diqqat bilan ko'rib chiqildi. Kasaba uyushmalari harakati 1917 yil oxiri - 1920 yil boshida sovet tuzumining shakllanishi davrida doimo diqqat markazida bo'lib kelgan. Unga Sovet davlatining ijtimoiy munosabatlar tizimi va siyosiy tizimida katta o'rin berildi. Bolsheviklar o'zlarining mafkuraviy qarashlarini xalqqa singdirishga harakat qildilar, bu davlat institutlari ustidan nazorat o'rnatmasdan mumkin emas edi, bularga mehnatkash ommaning kasaba uyushmalari kiradi.

Ilmiy-nazariy adabiyotlarning boy majmuasi tadqiqotchilarning tabiiy qiziqishini nazarda tutgan. 1980-yillarning oxiriga kelib kasaba uyushma tashkilotlari faoliyatiga oid qisqacha tarixiy ocherklar nashr etildi, yirik monografik nashrlar yozildi, dissertatsiyalar himoya qilindi [2], ularning faoliyatining turli jihatlari yuzlab ilmiy-ommabop va ilmiy maqolalarda o'rganildi.

Kasaba uyushmalari tashkilotlari tarixini o'rganishga oid nashrlar sobiq ittifoq respublikalari bo'yicha qisqacha tarixiy ocherklar shaklida ham, umumlashtiruvchi jamoaviy ishlar shaklida ham ifodalangan.

Bu asarlarning deyarli barchasida kasaba uyushmalari harakati tarixi marksistik-leninistik metodologiya, partiya qurultoylari va davlat institutlari materiallarida keltirilgan nizom va xulosalar nuqtai nazaridan ko'rib chiqildi.

1991 yilgacha Qoraqalpog'iston tarixshunosligida Qoraqalpog'iston kasaba uyushmalari harakati masalalari har tomonlama o'rganish ob'ektiga aylangan bo'lsa-da, Qoraqalpog'iston kasaba uyushmalari tarixiga alohida ilmiy ishlar bag'ishlanmagan. Bu muammoning ayrim masalalari bo'yicha ishlanmalar Ya.Dosumov, A.Sabirov, A.Abdujaliev, O.Yusupov va boshqalar kabi ba'zi tadqiqotchilarning jamlangan ishlarida, ishlarida uchraydi. Bu ishlarda kasaba uyushmalarining xo'jalik va madaniy qurilish sohasidagi ko'p qirrali faoliyati ko'rsatilgan, biroq ularning faoliyatida kasaba uyushma tashkiloti tarixi aniq ob'ekt va o'rganish predmeti sifatida qaralmagan.

Ya.M.Do‘sumov ijodida Qoraqalpog‘iston kasaba uyushmalarini ng 1917-1927 yillardagi faoliyati ko‘rib chiqiladi. Biroq u bu masalani alohida ta‘kidlab, uni o‘sha davrning mafkuraviy qarashlaridan kelib chiqib, respublikaning umumiy tarixi kontekstida ko‘radi. Xususan, u "kasaba tashkilotlari bolsheviklarga jiddiy yordam ko‘rsatib, keng iqtisodiy va siyosiy talablar qo‘ygan, mehnatkashlarga bolshevik g‘oyalarini tushuntirgan" ekanligini ta‘kidlaydi[3]. Shu nuqtai nazardan, dehqon va qishloq xo‘jaligi xodimlari tashkiloti "Qo‘shchi" uyushmasining o‘rni yoritilgan. U o‘z ishida ushbu tashkilotlar faoliyatini bir necha boblarda alohida paragraflarga ajratadi. Masalan, kasaba uyushmalari faoliyati XII va XIV boblarda ko‘rib chiqilib, muallif o‘z faoliyatidan ko‘ra kasaba uyushmalari faoliyatini shakllantirish va tashkil etish masalalariga katta e‘tibor bergan.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi kasaba uyushmalari tarixi A.Sobirov va A.Abdujalievlar tomonidan jamoaviy monografiyada kengroq yoritilgan. Xususan, A. Sobirov "Sovet, kasaba uyushma va komsomol qurilishi" X bobida. Madaniy o‘zgarishlar 1920-1925 yillardagi davrni ko‘rib chiqadi, faqat Amudaryo viloyati kasaba uyushmalari tarkibi, Qo‘shchi ittifoqi va ular o‘tkazgan yig‘ilishlar va boshqa tadbirlar to‘g‘risidagi miqdoriy faktlarni bayon qilish bilan cheklanadi (B. 150-152). A. Abdujaliev XIII bobda "Sotsializmning iqtisodiy poydevorini qurish davrida Qoraqalpog‘iston kasaba uyushmalari". Madaniy qurilish (197-203-betlar) kasaba uyushmalarining roli, kasaba uyushmalarining 1-s‘ezdi, ularning yer-suv islohoti, sanoatlashtirish, ijtimoiy-madaniy hayotdagi ishtiroki haqida kengroq yozadi. Biroq bu asarlar Qoraqalpog‘iston kasaba uyushmalari tarixini faqat parcha-parcha yoritadi.

M.T.Ayupov o‘z asarlarida O‘zbekiston kasaba uyushmalari harakati tarixini o‘rganishdagi xronologik izchillikni davom ettirdi[4]. Uning barcha asarlari O‘zbekistonda 1941-1966 yillardagi kasaba uyushmalari harakati tarixini o‘rganishga bag‘ishlangan bo‘lib, aslida 1930-yillarning oxiri davrini qamrab olgan bo‘lib, muallif kasaba uyushmalari faoliyatining faqat ayrim masalalarini yoritishga harakat qilgan. Shuni ham ta‘kidlash kerakki, u o‘z asarlarida O‘zbekiston kasaba uyushmalari o‘z taraqqiyotining butun davrida duch kelgan bir qator qiyinchiliklarni alohida ta‘kidlaydi. Xususan, u shunday ta‘kidlaydi: birinchidan, barcha mamlakatlarga xos bo‘lgan kasaba uyushmalari rivojlanishining umumiy qonuniyatlariga qaramay, "bu yerda kasaba uyushmalarining tarbiyaviy ishlariga Sharq feodalizmi qoldiqlari, iqtisodiy va madaniy tengsizlik, kuchli ta‘sir ko‘rsatdi. musulmon dinining keng ommaga", shuningdek, sanoat ishchilari va ziyolilarining rivojlanmaganligi; ikkinchidan, sovet siyosiy tizimida kasaba uyushmalarining rolini kamsitish, kasaba uyushmalarining ijtimoiy munosabatlarda ishtirok etish

imkoniyatlarini cheklash; uchinchidan, qiyinchiliklar hokimiyat tuzilmalarining subyektivligi va ixtiyoriyligi tufayli yuzaga keldi.

Kasaba uyushmalari harakati tarixini aniq tahlil qilishga urinishlar tadqiqotchi O.J.Yusupov tomonidan amalga oshirildi[5]. Adolat uchun shuni ta’kidlash kerakki, ushbu muallifning Qoraqalpog‘istonda kasaba uyushmalari harakatining shakllanish tarixiga bag‘ishlangan asari eng ko‘p targ‘ibot-publisistik xususiyatga ega bo‘lib, "Kasaba uyushmasi" gazetasida chop etilgan. 1991 yilda Qoraqalpog‘iston Respublikasi Kasaba uyushmalari kengashining bosma organi bo‘lgan hayot. Ushbu gazeta, afsuski, bizga noma'lum sabablarga ko'ra, taxminan bir yil mavjud bo'lib, o'z faoliyatini to'xtatdi, bu esa ushbu nashrning tarixshunoslik tahlilida qiyinchiliklarga olib keladi.

"Ishchilar sinfi tarixi" asarida kasaba uyushmalari faoliyati Qoraqalpog‘iston ishchilar sinfi tarixi kontekstida ko‘rib chiqiladi. Ishda kasaba uyushmalarining xalq xo‘jaligi va ijtimoiy-madaniy hayotdagi o‘rni, respublika kasaba uyushmalarining miqdoriy holati va boshqalar to‘g‘risida tarqoq va noto‘g‘ri ma’lumotlar mavjud.

Shunday qilib, Qoraqalpog‘iston kasaba uyushmalari tarixiga oid tarixshunoslikning totalitar tik turgan davrdagi tahlili nashr etilgan asarlarga tanqidiy yondashish zarurligini ko‘rsatadi. Va shuning uchun, birinchi navbatda, ilmiy va ijtimoiy-siyosiy fikrning hozirgi holatida tanqidga dosh bera olmaydigan tadqiqotning uslubiy asoslarini ko‘rib chiqish kerak. Shuningdek, materiallar va ma'lumotlar majmuasini tanqidiy o'rganish, zamonaviy tadqiqot usullari va shakllari asosida manbalarning reprezentativligini tahlil qilish muhimdir.

Ádebiyatlar:

1. Т.А.Кудрярова История профсоюзной организации Каракалпакстана 1917-1941 гг. Т,2016
2. История профсоюзного движения СССР – Москва,1954
3. Досумов.Я.М. Очерки истории Каракалпакской АССР (1917-1927 гг).- Т.1960
4. Аюпов.М Профсоюзы Узбекистана в борьбе за построение коммунизма. –Т,1969
5. Юсупов.О.Каракалпакстанда профсоюз шолкемлери кашан дузилген. "Профсоюз турмысы" 1991 №1-8